

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Teacher professional learning and collaboration in secondary schools

Jong, L.A.H. de

Citation

Jong, L. A. H. de. (2021, May 20). *Teacher professional learning and collaboration in secondary schools*. ICLON PhD Dissertation Series. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3176646>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3176646>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3176646> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Jong, L.A.H. de

Title: Teacher professional learning and collaboration in secondary schools

Issue Date: 2021-05-20

Nederlandse Samenvatting

De focus van dit proefschrift is het leren en de samenwerking van docenten in het voortgezet onderwijs. In de onderwijspraktijk worden verschillende samenwerkingsinitiatieven in scholen, zoals professionele leergemeenschappen, *lesson study* en datateams, doelgericht georganiseerd. Onderzoek laat zien dat samenwerking tussen docenten niet alleen de professionele ontwikkeling van docenten bevordert. Ook het leerproces van leerlingen en het collectieve verandervermogen van scholen hebben baat bij een schoolcultuur waarin collegiale samenwerking centraal staat. Verder heeft onderzoek aangetoond dat collegiale samenwerking in school positief samenhangt met de tevredenheid van de docenten over hun docentschap en hun werkomgeving. In dit proefschrift worden achtereenvolgens vier studies beschreven die zijn uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in hoe docenten samenwerken, welke factoren de samenwerking ondersteunen of belemmeren en hoe samenwerking het leren van docenten bevordert.

In *Hoofdstuk 1* worden het theoretische kader, de context en doelstellingen van de vier studies beschreven, waarbij de samenwerking tussen docenten centraal staat. *Samenwerking tussen docenten* wordt beschouwd als de gezamenlijke interactie die nodig is om een gedeelde taak uit te voeren in een groep. Een veelvuldig gebruikte term in onderzoek die verwijst naar samenwerking in scholen is het concept professionele leergemeenschap. Professionele leergemeenschappen *in* school verwijzen naar groepen docenten die gekenmerkt worden door gedeelde waarden en visie, collectieve verantwoordelijkheid, een onderzoekende houding, samenwerking en zowel individueel als collectief leren. Een school *als* professionele leergemeenschap heeft betrekking op al het personeel en weerspiegelt een schoolcultuur van samenwerking en leren. Samenwerking tussen docenten en een schoolcultuur waarin leren en samenwerking centraal staat hangen onderling samen. Een schoolcultuur wordt namelijk gevormd door de gedeelde normen en waarden van het (samenwerkend) personeel. Tegelijkertijd wordt de betrokkenheid

van docenten bij samenwerkingsinitiatieven in school mede bepaald door de aanwezigheid van een schoolcultuur waarin samenwerking centraal staat. Naast factoren op het niveau van de schoolorganisatie wordt samenwerking tussen docenten ook beïnvloed door factoren op het niveau van de individuele docent (bijvoorbeeld gemotiveerd zijn) en de docentgroep (bijvoorbeeld een gedeeld doel hebben).

Het *leren van docenten* kan worden gedefinieerd als alle werk-gerelateerde processen die leiden tot een verandering in cognitie of gedrag. Leeractiviteiten worden voor docenten het meest effectief geacht, in de zin van het leiden tot een verbeterde onderwijspraktijk en het leerproces van respectievelijk docenten en leerlingen, wanneer ze: 1) intens en duurzaam; 2) ingebed in de lespraktijk en; 3) samenwerkend en collectief zijn. Wat betreft gezamenlijke leeractiviteiten van docenten wordt verondersteld dat met name intensieve vormen van samenwerking die elementen van onderzoek (bijvoorbeeld experimenteren en observeren) bevatten, bevorderend zijn voor het leerproces van docenten. In gesprekken tussen docenten zijn elementen van onderzoek zichtbaar wanneer docenten verschillende opvattingen bespreken, elkaar uitdagen en kritische vragen stellen over het lesgeven en het leerproces van leerlingen.

In totaal zijn vier studies uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in hoe samenwerking tussen docenten bevorderd kan worden en hoe samenwerking bijdraagt aan het leren van docenten. Factoren die mogelijk invloed hebben op de samenwerking tussen docenten is onderzocht met een systematisch literatuuronderzoek (studie 1). De invloed van schoolfactoren op het leren en samenwerken van docenten is verder onderzocht met een vragenlijststudie (studie 2). Om beter te begrijpen hoe samenwerking bijdraagt aan het leren van docenten zijn twee kleinschalige empirische studies (studie 3 en 4) uitgevoerd. In de derde studie is met vragenlijsten en interviews onderzocht hoe docenten samenwerken in groepen. In de vierde studie zijn op basis van observaties en logboeken de gesprekken en zelf-gerapporteerde leeruitkomsten van docenten onderzocht.

De empirische studies zijn uitgevoerd in het voorgezet onderwijs in Nederland. Voor docenten in Nederland is professionalisering een gebruikelijke

praktijk, maar het is niet verplicht. De docenten die deelnamen aan de twee kleinschalige empirische studies werkten samen om te leren (meer te) differentiëren in hun onderwijs.

In *Hoofdstuk 2* is op basis van een literatuuronderzoek nagegaan welke Persoonlijke, Groep, Proces, Begeleiding, Organisatorische en Structurele factoren de samenwerking tussen docenten bevorderen of belemmeren. Het systematische literatuuronderzoek leverde 37 empirische studies op. Op basis van de gezamenlijke leeractiviteiten die in de studies zijn onderzocht zijn drie categorieën onderscheiden: het Delen van ervaringen, Experimenteren met onderwijs en het Ontwerpen van onderwijs. In alle categorieën worden factoren die betrekking hebben op het Proces van leren en samenwerken het meeste genoemd. De resultaten laten zien dat met name het kritisch analyseren van de manier van lesgeven en van het leerproces van leerlingen bevorderlijk is voor de samenwerking tussen docenten. Opvallend is het verband dat er tussen factoren gericht op het Proces en de Begeleiding van samenwerking lijkt te bestaan aangezien deze type factoren in meerdere studies samen worden gerapporteerd. De verschillen tussen de categorieën Delen en Experimenteren hebben te maken met het referentiekader van docenten wat al dan niet wordt gevoed door gezamenlijke ervaringen. Daarnaast hebben sommige factoren een wisselende impact op samenwerking. In de meeste gevallen wordt de samenwerking tussen docenten door de aan- of afwezigheid van bepaalde factoren respectievelijk bevorderd of belemmerd. Bijvoorbeeld, de aanwezigheid van procesbegeleiding of ondersteunend leiderschap bevordert de samenwerking tussen docenten terwijl de afwezigheid van deze twee factoren de samenwerking belemmert. Deze interpretatie van de aan- of afwezigheid van factoren geldt echter niet voor alle factoren. Dit literatuuronderzoek wijst namelijk op neutrale factoren, d.w.z. factoren waarvan niet duidelijk is op welke manier ze de samenwerking tussen docenten bevorderen of belemmeren. De studie laat bijvoorbeeld zien dat persoonlijke overtuigingen van docenten ten aanzien van het lesgeven en het leren van leerlingen invloed hebben op de gesprekken tussen docenten. Onbekend is echter of deze invloed positief of negatief is. Bovendien zijn er

meerdere factoren gevonden die de samenwerking tussen docenten zowel kunnen bevorderen als belemmeren. Het hebben van een bepaalde focus bijvoorbeeld, is vaak gunstig voor het samenwerkingsproces, maar in sommige gevallen beperkt het de onderzoekende houding van docenten.

In *Hoofdstuk 3* worden de uitkomsten van een grootschalige longitudinale vragenlijststudie gerapporteerd. Het doel van deze studie was om inzicht te krijgen in de verandering in de percepties van docenten van hun school als professionele leergemeenschap en welke schoolcondities deze verandering bevorderen of belemmeren. Gedurende drie jaar hebben in totaal 2.111 docenten van 15 Nederlandse scholen voor voortgezet onderwijs jaarlijks een vragenlijst ingevuld. Deze scholen implementeerden, in het kader van een overheidsinitiatief, een reeks interventies om het leren en de samenwerking van docenten op school te bevorderen. De resultaten laten zien dat de percepties van docenten van hun school als professionele leergemeenschap, ondanks een daling tussen jaar 2 en 3, over de periode van drie jaar positiever worden. Bovendien heeft Human resource management (HRM) een direct en longitudinaal effect op de verandering van (docentpercepties van) een school in de richting van een professionele leergemeenschap. Deze uitkomsten hebben echter uitsluitend betrekking op docenten die al in het begin een (relatief) positief oordeel over het HRM van hun school hadden.

In de Hoofdstukken 4 en 5 worden de resultaten van de twee kleinschalige empirische studies beschreven. In deze studies is onderzocht hoe docenten tijdens een extern geïnitieerd project van een jaar samenwerken en in hoeverre daarbij het leren van docenten wordt ondersteund. In *Hoofdstuk 4* is onderzocht hoe docenten samenwerken gegeven hun docentkenmerken en schoolcontext. Vijf docentengroepen van drie scholen voor voortgezet onderwijs zijn onderzocht door middel van vragenlijsten en interviews. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat verschillende vormen van samenwerking leerpotentie hebben voor docenten en dat de leerpotentie afhankelijk is van de behoefte van de docenten en van hun schoolcontext. Intensieve vormen van samenwerking

of diepgaande gesprekken zijn namelijk niet altijd mogelijk voor docenten of sluiten niet altijd aan op hun leerbehoefte. Het onderzoek toont ook aan dat het gezamenlijk werken en leren wordt belemmerd wanneer docenten het gevoel hebben dat de samenwerking van bovenaf wordt geïmplementeerd en wanneer ze tegelijkertijd te veel autonomie ervaren in hoe als groep samen te werken.

In *Hoofdstuk 5* zijn de gesprekken en zelf-gerapporteerde leeropbrengsten van vier docentgroepen van drie scholen onderzocht door middel van observaties en logboeken. De docentengroepen werden bij het ontwerpen, implementeren en observeren van gedifferentieerd onderwijs ondersteund door een externe begeleider. De bevindingen laten zien dat er in alle groepen is geleerd, hoewel de hoeveelheid (d.w.z. het aantal docenten dat leeropbrengsten rapporteert), consistentie (d.w.z. de relatie met de groepsfocus) en stabiliteit (d.w.z. verschillen tussen bijeenkomsten in hoeveelheid en consistentie) van de leeropbrengsten van docenten in de loop van de tijd variëren tussen de groepen. De gesprekken waarin de leeropbrengsten zijn besproken, zijn vergelijkbaar tussen de groepen wat betreft samenstelling (d.w.z. type dialogen) maar verschillen wat betreft frequentie en verloop in de tijd. Alle groepen hielden zich bezig met, in rangorde van meest naar minst voorkomende type dialoog, Voortborduren op, Ondersteunen, Redeneren, Vragen en Uitdagen. Drie groepen met relatief veel dialogen en één groep met relatief weinig dialogen worden onderscheiden. Wat betreft het type dialoog, wordt er in de drie 'interactieve groepen' in de loop van de tijd meer Uitgedaagd. In de vierde groep worden de gesprekken in de reflectiefase intensiever in termen van meer Ondersteunen en Redeneren.

In *Hoofdstuk 6* worden de bevindingen en beperkingen van de studies beschreven en worden implicaties voor toekomstig onderzoek en voor de praktijk uiteengezet. Wat betreft de factoren die samenwerking tussen docenten beïnvloeden laat het proefschrift zien hoe complex het is om samenwerking tussen docenten te organiseren en faciliteren omdat vergelijkbare factoren een verschillende impact kunnen hebben en dat dit afhankelijk is van de schoolcontext. Samenwerking tussen docenten wordt beïnvloed door een combinatie van individuele, groeps-

en schoolfactoren, hetgeen inzicht vereist in hoe deze factoren met elkaar samenhangen. Wat betreft de schoolfactoren laten de bevindingen van dit proefschrift zien dat HRM de leer- en samenwerkingspraktijk van docenten in de loop van de tijd bevordert. Verder wijzen de studies in dit proefschrift op de niet eenduidige rol van autonomie van docenten, collegiale ondersteuning en leiderschap in school in het bevorderen van het leren en de samenwerking van docenten. In het algemeen laten de studies in het proefschrift zien dat het verloop en het leerpotentieel van samenwerkingsinitiatieven voor docenten afhangt van de bestaande samenwerkingscultuur in school. Deprivatisering van de onderwijspraktijk tussen docenten biedt kansen om het leren in docentengroepen te bevorderen hoewel ondersteuning hierbij van essentieel belang is. Dit geldt vooral voor docentgroepen die niet gewend zijn om al samenwerkend te leren. Ten slotte geeft dit proefschrift inzicht in hoe gesprekken tussen docenten hun leerproces ondersteunen. Een belangrijke conclusie is dat het elkaar uitdagen in gesprekken veelbelovend voor het leerproces van docenten is, hoewel de deelname en ondersteuning van docenten in de samenwerking doorslaggevend lijkt te zijn bij het bevorderen van het leren van docenten.

De belangrijkste beperkingen van het proefschrift hebben betrekking op de generaliseerbaarheid en validiteit van de uitkomsten van de empirische studies. De steekproeven bestonden uit docenten die betrokken waren bij nieuwe samenwerkingsinitiatieven in hun school en ze werden hierbij ondersteund door externe begeleiders. De bevindingen van studies waarin sprake is van vormen van externe begeleiding zijn mogelijk niet van toepassing op samenwerkingscontexten waarin deze begeleiding ontbreekt. Over nationale grenzen heen is de generaliseerbaarheid van dit proefschrift mogelijk beperkt omdat de beschikbaarheid van individuele en gezamenlijke professionaliseringsvormen voor docenten en de verdeling van verantwoordelijkheden tussen managementniveaus per land verschillen. In termen van validiteit is het van belang om in toekomstig onderzoek naar samenwerking rekening te houden met het perspectief op de schoolcultuur van werkgevers en van werknemers die zelf niet (direct) deelnemen aan het

samenwerkingsinitiatief. De samenwerkingscultuur kan ook in kaart gebracht worden door het uitvoeren van observaties in school. Om meer inzicht te krijgen in hoe de gesprekken tussen docenten bijdragen aan hun leren wordt ook onderzoek naar de inhoud van de gesprekken aanbevolen. In dit proefschrift ligt de nadruk op hoe docenten samenwerken in termen van leeractiviteiten en gespreksvoering. Daartoe is onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van leeractiviteiten (bijvoorbeeld ervaringen delen en onderwijs ontwerpen) en type gesprekken tussen docenten (bijvoorbeeld informatie opvragen of argumenten aandragen). Aanvullend onderzoek naar de inhoud van leeractiviteiten en gesprekken (d.w.z. wat er inhoudelijk gedaan en besproken wordt) kan de bevindingen over hoe samenwerking tussen docenten het leren van docenten bevordert verder verfijnen.

De studies in dit proefschrift bieden verschillende aanbevelingen voor het organiseren en faciliteren van samenwerking als vruchtbare leeromgeving voor docenten. Om intensieve leeractiviteiten, zoals het gezamenlijk ontwerpen, uitproberen en observeren van onderwijs, optimaal te kunnen benutten als leeromgeving voor docenten moeten docenten in staat worden gesteld om gezamenlijk te onderzoeken en reflecteren. Bovendien moeten ze belangrijke aspecten van het lesgeven en het leerproces van hun leerlingen kritisch kunnen analyseren, eventueel onder begeleiding van een (externe) begeleider. Om het leren en samenwerken van docenten te verduurzamen is het belangrijk om samenwerkings- en professionaliseringsinitiatieven in het HRM-beleid van school te verankeren, bijvoorbeeld door voldoende tijd en ruimte in te plannen. Naast het belang van organisatiestructuren in school benadrukt dit proefschrift het belang van het waarderen van het leren en de samenwerking van docenten door waardering te uiten voor het (gezamenlijk) werk en het leren van docenten en hier aandacht aan te besteden in functioneringsgesprekken en docentenportfolio's. De verduurzaming van samenwerking- en professionaliseringsinitiatieven kan bovendien worden versterkt door dergelijke initiatieven al vroeg in het proces te verankeren in het HRM-beleid. Een andere belangrijke aanbeveling van het proefschrift is om zorgvuldig aandacht

te besteden aan de kenmerken van docenten (bijvoorbeeld motivatie en ondervinding) en de school (bijvoorbeeld samenwerkingscultuur) bij het opzetten van samenwerking tussen docenten. Hoewel factoren zoals motivatie en beschikbaarheid van tijd en faciliteiten essentieel zijn voor het bevorderen van het leren van docenten, is de aanwezigheid van dergelijke condities niet vanzelfsprekend. De onderwijspraktijk is weerbarstig en onderhevig aan tal van complexe omstandigheden en (beleids-)maatregelen met betrekking tot individuele docenten en hun werkcontext. Afhankelijk van de omstandigheden van een docentgroep kan een (externe) begeleider meer of minder ondersteuning bieden bij het organiseren van docentenbijeenkomsten, het faciliteren van deelname aan leeractiviteiten en het begeleiden van docentgesprekken. Het herkennen van de kansen en uitdagingen in een docentgroep door de (externe) begeleider, in termen van gedeeld leiderschap en verantwoordelijkheden, zal niet alleen van invloed zijn op het leerpotentieel van de samenwerking zelf maar ook op de duurzaamheid van de samenwerking. Verder kunnen professionaliseringsprogramma's meer expliciet aandacht besteden aan het bevorderen van de leiderschapscompetenties van docenten aangezien dit onderzoek laat zien dat docenten zelf een ondersteunende rol vervullen in het bevorderen van het leren van hun collega's.